

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу
Корсакевича Святослава Сергійовича
«Психологічні особливості самовизначення молоді щодо участі у
виборчому процесі»
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність дисертаційного дослідження Корсакевича Святослава Сергійовича зумовлена тим, що вивчення виборчого (електорального) процесу для науковців ще й досі лишається тим напрямком, концептуально-методологічна база та дослідницький інструментарій якого розроблені далеко не в повному обсязі. Наукові підходи в цій площині досліджень відзначаються певною еkleктичністю і недовершеністю, у тому числі й через нехтування психологічними аспектами самовизначення громадян щодо участі у виборчому процесі.

Роль електорального самовизначення молоді складно переоцінити, адже великою мірою саме від молоді залежать подальші державотворчі процеси та майбутнє нашої держави. Згідно досліджень соціологічних груп «Рейтинг» і «Центр Разумкова» спостерігається поступовий спад інтересу молоді до політичної діяльності, зокрема, значна частина молодих людей уникає участі у виборчому процесі або ставиться до цього процесу як до формальності, що вимагає поглибленого вивчення даної проблематики у психологічному ракурсі.

Процес самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі має враховувати також складні суспільно-політичні реалії сьогодення (тотальна невизначеність в умовах воєнного часу, економічна криза, міграційні процеси тощо), а також вплив цифровізації політики, ініціатив щодо впровадження діджиталізованого виборчого процесу в Україні, що можуть

ускладнювати процес визначення та реалізації власної електоральної позиції, усвідомлення важливості для молодої людини власного політичного вибору. Наведені факти, безперечно, вказують на актуальність та суспільну значущість обраної теми дисертаційного дослідження.

Вагомість дисертаційної роботи підтверджується тим, що вона виконана в межах наукових тем лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Психологічні стратегії адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту» (2016-2018, державний реєстраційний номер теми 0116U003300), «Соціально-психологічні ефекти взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах міждержавного воєнно-політичного протистояння» (2022-2024, державний реєстраційний номер теми 0122U000841).

Детальне ознайомлення з працею засвідчує, що об'єкт та предмет дослідження, структура роботи відповідають меті та поставленим завданням.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Джерельна база дослідження налічує 211 найменувань. Повний обсяг роботи становить 196 сторінок, з них основний текст займає 157 сторінок, робота містить 7 рисунків та 12 таблиць.

Зміст дисертації викладено в окремих розділах дисертації. У *першому* розділі розкрито теоретичні засади дослідження психологічних особливостей самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі. Дисертантом здійснено ґрунтовний аналіз теорій виборчої поведінки, чинників виборчого (електорального) самовизначення молоді, окреслено понятійно-категоріальний апарат дисертаційного дослідження (визначено поняття «політичне самовизначення», «самовизначення щодо участі у виборчому процесі» та ін.), запропоновано трикомпонентну модель самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі, а також виокремлено психологічні особливості самовизначення щодо участі у

виборчому процесі у межах кожного компоненту (когнітивного, афективного та конативного).

У *другому* розділі подано опис організації дослідження та обґрунтування дослідницького інструментарію вивчення психологічних особливостей самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі. Описано етапи емпіричного дослідження та основні результати. Проаналізовано семантичну структуру уявлень молоді про себе як учасників виборчого процесу, визначено типологію виборця та психологічні особливості кожного типу.

У *третьому* розділі представлено програму (структуру та зміст) психологічного супроводу актуалізації самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі, а також подано результати її реалізації – динаміку змін психологічних показників. Після впровадження програми у експериментальній групі найбільше зросли показники когнітивної залученості до виборчого процесу (осмислення власних електоральних дій та поінформованості) та рівень рефлексії власних політичних поглядів та здійснення вибору. Впровадження програми психологічного супроводу сприяло зниженню рівня орієнтації молоді на соціальне підтвердження та соціально бажану поведінку, що дає можливість молоді більш самостійно приймати рішення та займати більш індивідуальну політичну позицію.

Сформульовано рекомендації освітянам, громадським організаціям, які працюють з молоддю щодо підвищення у неї відповідального, усвідомленого ставлення до себе як виборця та до виборчих процесів.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів є достатньо обґрунтованими. На основі встановлених наукових фактів С. Корсакевичем вперше: а) розроблено трикомпонентну модель самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі. Самовизначення щодо участі у виборчому процесі розглядається як процес визначення та реалізації власної електоральної позиції, що складається з усвідомлення та

рефлексії власних електоральних поглядів та інтересів, своєї виборчої позиції (когнітивний компонент); реалізації емоційного ставлення до виборчого процесу, електоральної ситуації, об'єкта виборів, себе як виборця (афективний компонент); електоральної активності чи пасивності виборця (конативний компонент), що зумовлює електоральне волевиявлення окремого громадянина відповідно до умов виборчого процесу; б) виявлено типи виборця (реактивно-інерційний, ідеалістичний, емоційний, раціональний, апатичний (аморфний)); в) встановлено та обґрунтовано психологічні особливості самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі (когнітивна індиферентність, когнітивне залучення, емоційна лабільність, емоційна чутливість та активна партиципація).

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечено теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, відповідністю поставленої проблеми сучасним методам дослідження й узагальненням наукових концепцій, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих результатів; використанням методів математично-статистичної обробки даних.

Практичне значення результатів дисертації. Отримані наукові результати мають практичну цінність для представників державних органів, громадських, наукових та освітніх організацій при розробці програм сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема громадянської та політичної просвіти молоді, заходах щодо електоральної компетентності молоді тощо.

Запропонована здобувачем програма психологічного супроводу актуалізації самовизначення щодо участі у виборчому процесі може бути використана для підвищення усвідомленості молоді щодо питань важливості визначення свого місця у складних політичних, зокрема виборчих процесах; для підвищення активності молодих людей у прагненні зрозуміти політичний дискурс в Україні та мати змогу впливати на

політичну ситуацію в державі через власну активність, шляхом участі у виборчому процесі.

Основні положення дослідження можуть бути також використанні при розробленні та викладанні навчальних дисциплін «Політична психологія», «Психологія впливу», «Психологія управління», «Соціальна психологія» та ін.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією. Поставлені завдання наукового дослідження виконано С. Корсакевичем на достатньому науково-методологічному рівні. Дисертаційне дослідження реалізоване з дотриманням базових вимог до його організації, використанням узгодженого комплексу теоретичних, емпіричних, математично-статистичних методів наукового дослідження, вибір яких зумовлений логікою дослідницького пошуку, поєднанням кількісної обробки та якісного аналізу та інтерпретації емпіричних даних. На експериментальному етапі дослідження (для перевірки ефективності програми психологічного супроводу актуалізації самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі) було залучено експериментальну і контрольну групи.

Результати дисертаційного дослідження апробовано і впроваджено в практичну діяльність, зокрема у роботу із молоддю в Асоціації міст України, заходах Міжнародного проекту «Ми можемо більше! Для активної громадянської участі молоді в Східній Європі» (за підтримки Посольства Федеративної Республіки Німеччини в Україні) тощо.

Повнота викладу основних результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 15 одноосібних публікаціях, з них: 3 статті опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України, 1 стаття – в періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва і розвитку та Європейського Союзу, 11 тез доповідей у

збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційна робота, виконана С. Корсакевичем є результатом самостійних досліджень. Аналізування тексту дисертації та наукових публікацій засвідчує дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності. Згадування наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується посиланням на автора(-в) та на джерело опублікування.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертаційної роботи, вважаємо за доцільне висловити зауваження та коментарі критичного характеру:

1. Перше положення Наукової новизни (с. 25) не узгоджується з авторською моделлю самовизначення молоді щодо участі у виборчих процесах (с. 59), яка описує структурні *компоненти* цього процесу (когнітивний, афективний, конативний). У науковій новизні ці компоненти визначено як *рівні* самовизначення.

2. Не достатньо чітко прописана процедура встановлення рівнів (низький, середній, високий) когнітивної індиферентності, когнітивної залученості, емоційної лабільності та чутливості, активної партиципації (с. 111, табл. 2.8) для різних типів виборців. Також, на с. 96-100 подано характеристику виокремлених п'яти типів виборців на основі кореляційного аналізу, однак у Додатках відсутні відповідні кореляційні таблиці. У Додатках відсутні таблиці з результатами порівняльного аналізу показників респондентів експериментальної та контрольної груп.

3. Для порівняння контрольної та експериментальної групи здобувач обґрунтовано використовує непараметричний U-критерій Манна-Уїтні (с. 136), однак цей критерій не згадується у переліку використаних методів математично-статистичної обробки емпіричних даних ані у Вступі, ані у описі організації емпіричного дослідження (п. 2.1). Також, для

перевірки на нормальність розподілу емпіричних даних був використаний критерій Колмогорова-Смірнова. Здобувач констатує (с. 75), що «розподіл відповідає нормальному, бо $p \leq 0,05$ », однак розподіл емпіричних даних вважається нормальним, якщо $p > 0,05$ (приймається нульова гіпотеза про те, що відмінностей між теоретичним (нормальним) та емпіричним розподілом даних немає, тобто вони узгоджуються між собою). У Додатках доцільно було подати таблицю з результатами перевірки емпіричних даних на узгодженість з нормальним розподілом.

4. У програмі психологічного супроводу актуалізації самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі (табл. 3.1) доцільно було відобразити змістові блоки (модулі) та кількість годин/тематичних занять кожного з них, що покращило б сприйняття змісту Програми, який подано на с. 125-134.

5. Наявні огріхи цитування. Зокрема, при використанні цитат (с. 56, 59) не вказано сторінки (сторінкового інтервалу) для точного визначення місця цитованого тексту в джерелі. Також у тексті роботи зустрічаються описки. Так, у Висновках (с. 156) зазначається, що програма психологічного супроводу актуалізації самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі передбачає 36 *занять* (замість 36 *годин* як це визначено у табл. 3.1).

Усі наведені недоліки свідчать, здебільшого, про неуважність та недостатню ретельність здобувача при написанні тексту дисертації і мають бути враховані у перспективі при написання наукових робіт. Варто зазначити, що висловлені зауваження, хоч і стосуються важливих нюансів роботи, не є настільки критичними, щоби поставити під сумнів актуальність та новизну отриманих результатів.

Отже, дисертаційна робота Корсакевича С.С. на тему «Психологічні особливості самовизначення молоді щодо участі у виборчому процесі» є завершеною науковою працею, у якій автором отримано нові науково обґрунтовані результати. Дисертація відповідає вимогам до оформлення

дисертації, що затверджені Міністерством освіти і науки України (наказ №40 від 12 січня 2017 року) та пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Кабінетом Міністрів України (постанова №44 від 12 січня 2022 року), а її автор, Корсакевич Святослав Сергійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Львівського національного університету

імені Івана Франка

Інга ПЕТРОВСЬКА

